

KRÖNIKA

Människor med funktionsnedsättning på

Att köra genom Kabuls förfärliga trafikstockningar och med bävan betrakta en man på kryckor eller i rullstol som djärvt och självsäkert navigerar sig fram genom kaoset är en upplevelse som kan få hjärtat att stanna. Vid de värsta flaskhalsarna kan det komma fram småpojkar som håller en blind i handen och ber om bidrag. Någon gång, men mer sällan, ser man en enmansföretagare i en rullstol som är behängd med varor. Men med tanke på att landet uppskattas ha 800 000 funktionsnedsatta invånare, vilket är ungefär 2,75 procent av befolkningen, är de påfallande osynliga på Kabuls gator.

EN DEL SÄGER ATT DETTA BEROR PÅ att de flesta funktionsnedsatta bor på landsbygden. Och det stämmer säkert att majoriteten lever utanför Kabul. Det troligaste är emellertid att deras

Text: Nancy Hatch Dupree

Översättning: Charlotte Hjukström

Nancy Dupree är en av världens främsta Afghanistanexperter och har sedan 1960-talet, först boende i Kabul och sedan i Peshawar, Pakistan, bevakat utvecklingen i Afghanistan. Hon är stående krönikör i Afghanistan-nytt sedan 1995.

frånvaro framför allt beror på hur stora delar av allmänheten ser på människor med funktionsnedsättning. Fördomar, diskriminering och trakasserier, både muntliga och fysiska, gör att många är hänvisade till att stanna i sina hem.

ÄVEN OM FÖRDOMARNA VARIERAR mellan olika typer av funktionsnedsättningar, leder negativa attityder till att alla funktionsnedsättningar blir ännu mer handikappande eftersom individerna känner sig mer utsatta, får sämre självkänsla och blir mindre benägna att ägna sig åt aktiviteter utanför hemmet. Sådana känslor motverkar ambitionerna att skaffa sig en försörjning och minskar möjligheterna att bli gift – två nyckelfaktorer för en persons sociala status. De rådande attityderna försvårar därför försöken att integrera människor med funktionsnedsättning i samhället. Även deras familjer kan bli marginaliserade, eftersom skvaller kan göra stor skada på samma sätt som synen på vad som är ett ärbart beteende hos kvinnor (se Afghanistan-nytt nr 4/2010).

De krigsskadade betraktas som hjältar och drabbas därför mindre hårt av fördomar. De som har inlärningssvårigheter eller psykiska funktionsnedsättningar är de som blir svårast stigmatiserade. De får minst medlidande och kan bli försummade eller fysiskt misshandlade till och med inom familjen. De flesta fördomar uppstår ur okunnighet eller missuppfattningar. De som till exempel är funktionsnedsatta på grund av förlösningsskador får kämpa för att bemötas med respekt eftersom deras problem ofta anses bero på Guds straff. Dessa barns mödrar tror ofta att de har gjort något fel, fylls av skamkänslor och vågar sig knappt ut för att inte bli trakasserade.

UTSTÖTTHET ELLER ACCEPTANS hänger ofta på i vilken utsträckning personerna lyckas leva upp till sina förväntade roller i samhället. Könrollerna i det afghanska samhället är tydligt definierade: männen försörjer familjen med pengar och mat och sköter kontakterna med omvärlden; kvinnorna föder barn, har omsorg om familjen och överför värderingar till nästa generation. Även om den allmänna attityden förvisar alla med funktionsnedsättning till en sämre ställning, är det de personer som anses minst kapabla att uppfylla sina traditionella roller som oftast behandlas utan respekt och som inte får några äktenskapsanbud. Det kan inte nog understrykas vilket lidande det innebär för en kvinna att inte bli gift. Kvinnornas status avgörs i första hand av att de är gifta och har barn, i synnerhet många söner. Även för yrkeskvinnor har föräldraskapet hög prioritet. Att inte kunna uppfylla mödrarollen är därför psykiskt nedbrytande och förödande för självkänslan.

MAN MÅSTE VARA MEDVETEN OM dessa djupt rotade attityder för att kunna förstå hur komplicerat det är att försöka hjälpa människor med funktionsnedsättningar. Huvudstrategin ingår i ett system som kallas bybaserad rehabilitering (Community Based Rehabilitation, CBR) och fokuserar på att hävda de funktionsnedsattas rättigheter, framför allt när det gäller likabehandling, social integration och rättvis fördelning av resurser och samhällsservice. CBR är starkt beroende av lokala anställda som kan bedriva upplysning, ordna arbetsträning eller utbildning i hemmen och hjälpa till med remisser.

CBR SYFTAR TILL ATT MOBILISERA människor med funktions-

väg framåt!

nedläggning, deras familjer och samhället där de bor och garantera att det finns tillgänglig sjukvård, utbildning, yrkesvägledning och social service. Målsättningen är att ”stärka lokalsamhällets förmåga till ett aktivt deltagande i planering, beslutsfattande, genomförande och utvärdering i samband med biståndsverksamhet”

DENNA MÅLSÄTTNING ÄR FASTSTÄLLD i ett antal imponerande dokument som i princip följer riktlinjerna i flera FN-konventioner. Två av de viktigaste dokumenten är Afghanistans nationella handlingsplan för funktionsnedsättningar 2008-2011 och den nyligen utgivna *Lagen om funktionsnedsattas rättigheter och förmåner / Lagen om martyrs och försvunnas rättigheter och förmåner* (2010). Att lagen gör tydlig åtskillnad mellan ”människor med funktionsnedsättning” och ”martyrer”, det vill säga krigsskadade, visar med tydliga politiska övertoner vilken särställning krigsoffren har. Eftersom de funktionsnedsattas behov är en fråga som skär igenom alla samhällssektorer har också flera ministerier och organisationer sammanställt omfattande policy- och strategidokument som tar upp stödet till människor med funktionsnedsättning. Ändå hamnar frågan alltför ofta i en gråzon där den lätt kan förbises.

DET RÅDER ALLTSÅ INGEN BRIST PÅ RIKTLINJER, men strategiernas höga ideal svävar långt ovanför verkligheten på fältet. Dessutom saknas det samordning, vilket är allvarligt. Ingenstans är detta mer uppenbart än inom FN, som inledde sitt bistånd till människor med funktionsnedsättning år 1991 under rubriken DAP (Disabled Afghans Project, projektet för funktionsnedsatta afghaner). Projektet har sedan dess bytt namn flera gånger och under 2011 kommer ett nytt FN-organ, *Afghan Disability Support Programme* (ADSP), att inleda sin verksamhet under en stark och kompetent ledning.

Människor med funktionsnedsättning hade en gång i tiden ett eget statligt ministerium i Afghanistan men sorterar nu under ministeriet för arbetsmarknad, sociala frågor, martyrer och funktionsnedsatta. Denna myndighet utarbetar riktlinjer, bevakar mänskliga rättigheter, samordnar och utvärderar. Den ansvarar också för utbetalningarna av ekonomiskt stöd till krigsoffer, men enbart till krigsoffer. Eftersom bidragen är så knappt

► tilltagna har de varit föremål för flera protestdemonstrationer som arrangerats av intresseorganisationer för människor med funktionsnedsättning och deras anhöriga. En man uttryckte kritiken så här koncist: ”Jag bryr mig inte om att hämta ut bidraget. Det täcker inte ens kostnaden för att resa dit.”

DET FINNS HJÄLP ATT FÅ hos mer än 25 nationella och internationella hjälporganisationer, både stora och små, liksom hos internationella Röda korset, EU och FN-organisationer som WHO, Unicef, ILO, Unesco och Unops. Även de afghanska myndigheterna, i synnerhet inom ministerierna för hälsa och utbildning, har ett brett spektrum av åtgärder. Programverksamhet för syn- och hörselskadade har funnits i många år. Andra instanser tillhandahåller, tillverkar och reparerar proteser, ortoser och andra hjälpmedel för patienter med till exempel polio, cerebral pares och nervskador. Bland hjälpmedlen finns allt från olika typer av stödkorsetter till gåbockar, rullstolar och sittstolar. Även uppsökande verksamhet med sjukgymnastik är en viktig del av arbetet. Naturligtvis är det nödvändigt med fortbildning inom alla dessa områden.

UTRYMMET TILLÅTER INTE någon redogörelse för alla dessa program, som i många fall fungerar bra även om den oregelbundna finansieringen är ett ständigt bekymmer. Många frågar sig om bybase-rad rehabilitering, som är beroende av ett stort och varaktigt engagemang hos stora grupper av människor från familjer och lokala tjänstemän till experter på alla nivåer samt bidragsgivare, kan fungera i nationell skala. För att inte tala om den enorma satsningen på yrkesutbildning som krävs eller det outvecklade systemet för remisser. Blotta antalet personer som måste involveras för att systemet ska fungera är svindlande.

DEN STÖRSTA VERKSAMHETEN, som allmänt betraktas som ledande i kvalitet och kvantitet liksom i erfarenhet och bärkraftighet, bedrivs av Svenska Afghanistankommittén, sedan 2006 i samarbete med SGAA (Sandy Gall's Afghanistan Appeal). Verksamheten inleddes 1991 som en del av FN:s projekt CDAP (Comprehensive Disabled Afghans Project) och hade huvudfokus på fysisk rehabilitering, men vidgades gradvis till både omfattning och innehåll. Sedan 2004 bedrivs arbetet under namnet *Rehabilitering av afghaner med funktionsnedsättning* (Rehabilita-

tion of Afghans with Disabilities, RAD) inom fyra områden i 43 distrikt av tio provinser, där 116 (varav 35 kvinnliga) bybaserade stödkommittéer, 102 (varav 36 kvinnliga) självhjälpssgrupper, 878 (varav 341 kvinnliga) byvolontärer, 480 (varav 140 kvinnliga) anställda afghaner och tre utländska rådgivare driver ortopediska verkstäder, sjukgymnastik, specialundervisning och arbetsmarknadsstöd vid sidan av bymobilisering och påverkans- och lobbyarbete gentemot regeringen och andra aktörer på nationell nivå.

I DAG FOKUSERAR AFGHANISTANKOMMITTÉN på att gå från projektimplementering till kapacitetsutveckling och stöd till befintliga statliga rehabiliteringsverksamheter i en successiv utvecklingsprocess. Det handlar om att sätta barn med funktionsnedsättning i befintliga skolor, utbilda lärare i att arbeta med funktionsnedsatta, överlämna sjukgymnastmottagningar till distriktssjukhus och bidra till sjukgymnasternas löner för att de inte ska lockas över till privata mottagningar. Ett annat exempel på denna strävan är stödet till de funktionsnedsattas egna organisationer och till två yrkesföreningar: de afghanska sjukgymnasternas förening och de afghanska ortopedteknikernas förening. SAKs arbete för människor med funktionsnedsättning gestaltar därmed den bybaserade rehabiliteringens ideal och bevisar att ett holistiskt arbetssätt kan ge reella framgångar under en engagerad lokal ledning.

JAG SKA AVSLUTA MED ETT GLÄDJEÄMNE. Den som vill se människor stråla av självkänsla och samtidigt uppleva glädje och spänning ska bevista de årliga cykeltävlingar som arrangeras av AABRAR (Afghan Amputee Bicyclists for Rehabilitation and Recreation). Där kan man se cyklister som fått ett eller två ben amputerade ovanför eller nedanför knäet trollbinda hundratals människor med sin fantastiska snabbhet och skicklighet. Jag vet; jag har varit där. •

” Jag bryr mig inte om att hämta ut bidraget. Det täcker inte ens kostnaden för att resa dit.”

Okänd man med funktionsnedsättning

Lance Hatch Dupree